Mapes de Patrimoni Cultural

Diputació Barcelona

Santa Maria de Balsareny

Balsareny

Ubicació

Comarca:	Bages
Lloc/Adreça:	Plaça de l'Església, s/n
Alçada:	326

Coordenades:

Latitud:	41.86313
Longitud:	1.87784
UTM Est (X):	406866
UTM Nord (Y):	4635189

Classificació

Número de fitxa	08018 - 254
Àmbit:	Patrimoni immoble
Tipologia	Edifici
Estil / època:	Medieval Romànic Modern Contemporani
Segle	XIII-XX
Estat de conservació	Bo
Protecció	Legal
Tipus de protecció:	Inexistent
Observacions protecció:	Pla General d'Ordenació Urbana del Municipi de Balsareny (PGOU). Article 76 (edificis especialment protegits). Núm. 5: Església de Santa Maria
Data aprovació:	dc., 27/11/1991 - 12:00
Número inventari	IPA 16274
Generalitat i altres inventaris	
Accés	Fàcil
Ús actual:	Religiós
Titularitat	Privada accessible
Titular:	Bisbat de Solsona
Fitxes associades:	

Autoria de la fitxa Jordi Piñero Subirana
Data de registre de la fitxa: dl., 28/11/2022 - 16:34

Descripció

L’església parroquial de Balsareny fou construïda pràcticament de nou als segles XVI-XVII sobre un temple romànic anterior del qual pràcticament no n’han quedat restes. Consta d’una nau de planta rectangular amb capelles laterals. A la capçalera, orientada a l’est, s’hi ha afegit un cos més baix corresponent a la capella del Santíssim i la sagristia, i al costat de migdia té adossat l’edifici de la Llar Parroquial.

La façana principal s’imposa com una obra sòbria i feixuga que es caracteritza per la presència d’un sòlid campanar damunt de la nau central, l’únic element que li confereix certa personalitat. Aquest campanar adopta la forma d’una àmplia mola amb dues obertures davanteres i altres de laterals on hi ha inserides les diverses campanes, i té també un rellotge encastat en un dels angles. Una estreta cornisa el separa de la part central de la nau, on trobem un portal dovellat i, al seu damunt, un petit rosetó. A cadascun dels cossos laterals hi ha sengles portals. Es van obrir a la segona meitat del segle XX (el del costat sud el 1941) i són decorats amb relleus als frontons; el de l’esquerra amb un motiu simbòlic referit al tema de l’Alfa i l’Omega. Damunt d’aquest hi ha un petit ull de bou i, a les parts superiors, una finestreta a cada banda.

De l’antiga església romànica (una obra tardana corresponent ja al segle XIII) n’ha quedat algun vestigi a la part central de la façana fins a la cornisa. Sobre el rosetó es pot observar una finestra ara tapiada que correspon a l'obra originària. L'aparell de la part romànica és fet amb carreus petits, disposats en filades i ben diferenciats dels de la part moderna, que són més grans. Així mateix, al mur de la banda nord es conserva en la seva part central un tram fet amb carreus en aquest cas de mida força gran i que sembla correspondre a un dels braços del transsepte, mentre que al costat oposat (a l’interior de la Llar parroquial) es troba el mur que correspondria al braç meridional.

A l’interior de l’església la nau central és coberta amb volta apuntada i les capelles laterals amb tres trams de voltes de creueria, cadascun separat amb arcs de mig punt. Als peus de la nau s’aixeca el cor. El fons d’altar, amb decoració d’estil neoclàssic, és presidit per una fornícula central amb una imatge de l’Assumpció. És una escultura anterior a la Guerra Civil, mentre que las majoria de les que podem veure a les capelles laterals són posteriors, amb alguna excepció com la de la Puríssima. La part superior de la nau és decorada amb set vitralls que al·ludeixen a temes simbòlics com l’eucaristia, el baptisme o el nou anyell de Déu. També són interessants els confessionaris, amb un remarcable treball en la decoració de la fusta.

Un dels elements més valuosos és la talla en fusta del Crist jacent, obra de 1947 de l’escultor del Penedès Josep Cañas i Cañas. Antigament estava situat a la capella dels Dolors, i el 1976 es traslladà al baptisteri, que està decorat amb pintures murals al·legòriques fetes a mitjans de segle XX. Al fons de la nau de tramuntana s’allarga la capella de Santíssim, de finals del segle XIX i feta en el mateix estil gòtic de les capelles laterals. És capçada amb un absis heptagonal i compta amb un rosetó decorat amb vitralls. Hi podem contemplar una interessant pintura de la Verge dels Set Dolors, possiblement del segle XIX. Així mateix, a la sagristia es conserva un retrat del segle XVIII del carmelità Francisco Battaller i Matolí; també un reliquiari de Sant Marc Evangelista, patró del poble.

Observacions:

En un mur de contenció molt a prop de l'actual edifici es va trobar un capitell d'aparença preromànica que devia procedir de l'església. Avui se n'ha perdut el rastre i se'n desconeix la ubicació. A partir d'una fotografia publicada per Xavier Sitjes (1977: 190) es pot observar que es tracta d'un capitell llis i mancat d'ornamentació, de formes simples i rústiques.

Inscripcions en algunes claus de volta: 1611, 1644, 1675.

La sala principal de la Llar parroquial acull un petit muntatge expositiu amb diversos plafons sobre la vida del bisbe Pere Casaldàliga.

Sobre la qüestió de l'etimologia de Balsareny, l'estudiós de la toponímia Ramon Carreté es decanta per creure que el nom es refereix al turó del castell, documentat abans de l'església. Considera que l'etimologia del nom del poble, per raons de fonètica històrica, inclou un article salat, habitual en aquesta zona en època medieval: balç s'areny "balç (de) l'areny", cosa que explicaria la pronúncia del nom amb S sorda. Un raonament més detallat i documentat sobre la qüestió es troba en el seu llibre sobre els noms de lloc de Balsareny (Carreté, 2010: 33ss).

Història

El topònim Balsareny sembla ser un derivat dels termes "balç", que significa cingle o espadat, i "areny", que designa una riba, platja, o llit d'un riu. Entre els lingüistes es discuteix si el segon terme, "areny", seria substantiu o adjectiu, en el sentit de "balç arenós". També hi ha el dubte sobre si el topònim es refereix originàriament al castell i al seu turó o bé aquest va prendre el nom d'un hipotètic assentament primitiu que estaria situat al lloc on després es construí l'església. De fet, les característiques físiques de l'indret on s'assenta l'església parroquial coincideixen de manera força clara amb el significat de Balsareny, i l'indret sembla propici per un tipus de poblat de tradició ibèrica i de caràcter defensiu. Fins al moment, però, no s'hi han identificat restes arqueològiques que ho puguin corroborar, de manera que aquesta possibilitat s'ha de considerar només com una hipòtesi (Carreté, 2010: 33ss).

El lloc de Balsareny és documentat des de l'any 951 i l'església el 1009, quan Guifred de Balsareny (senyor del castell) i la seva esposa Ingilberga compraren unes cases prop l'església. Aquest mateix any (1009) ja consta que entorn de l'església s'hi havia format una sagrera. El 1032 l'església ja tenia categoria de parròquia. A partir del 1295 es documenten diverses donacions per l'obra de l'església, per la qual cosa s'entén que la construcció romànica fou construïda en aquest moment de finals del segle XIII.

En els segles XVI-XVII l'església fou reedificada pràcticament de nou i s'amplià amb cossos laterals. Les úniques dates que coneixem són les inscripcions en algunes claus de volta (1611, 1644, 1675), les quals indicarien que el gruix de l'obra es va fer a les dècades centrals del segle XVII.

Entre 1775 i 1807 fou rector de la parròquia el conegut Roc García de la Enzina, que va tenir un paper important en la història de Balsareny per diferents qüestions. Havia nascut en un poble de la província de Valladolid i de jove va venir a Catalunya acompanyat d'un seguici de patges, criats, ajudants i col·laboradors paisans seus. Després d'haver estat ordenat capellà al seminari de Vic, el 1775 va guanyar per oposicions la rectoria de Balsareny, càrrec que va ocupar fins a la seva mort, l'any 1807. Roc García era una persona il·lustrada i amb coneixements d'enginyeria. Per això davant del conflicte motivat per l'ús de l'aigua de la Séquia va idear un artilugi anomenat trompa o sifó. Com que els no manresans tenien prohibit de regar amb aigua de la Séquia aquesta mena de sifó permetia treure aigua del canal sense foradar-lo ni malmetre l'obra. Tot i això, va ser objecte d'un litigi entre 1787 i 1791 que va acabar perdent. La Reial Audiència li imposà una multa de més de 100 lliures. Però l'estada d'aquest rector a Balsareny és recordada

sobretot per la construcció del pont del Riu, sufragat en part per ell mateix i fet segons plànols que va dissenyar o dirigir en persona. El pont es va inaugurar l'any 1797. Roc García també va fer aixecar una nova rectoria, que ocupava una part de l'actual Plaça de l'Església i del Casal Verge de Montserrat. Fou enderrocada el 1936.

Pel que fa a l'església pròpiament, no va sofrir modificacions fins a finals del segle XIX, quan l'any 1883 va allargar-se la capella fonda. Se'n van encarregar els paletes Cardona, i les obres van costar 28.226 rals. El 1887-88 el pintor manresà Francesc Morell va portar a terme la pintura i daurat d'aquesta capella. A partir de 1896, amb la inauguració del cementiri municipal actual, l'antic fossar que hi havia en un pati annex a l'església pel costat de migdia va quedar en desús. Anteriorment el cementiri havia estat al costat nord de l'església, on ara hi ha el Casal Verge de Montserrat. Als primers decennis del segle XX la confrontació política entre conservadors-catòlics i progressistes era molt acusada. Sent rector Joan Sala, l'any 1903, va tenir lloc un episodi molt recordat que es va conèixer com el fet de les gorres. En el transcurs d'una processó uns joves es van negar a treure's la gorra al pas de la Custòdia. Després d'una denúncia del rector per la passivitat de les autoritats republicanes un dels joves fou sentenciat al desterrament. Ja durant la Guerra Civil de 1936, la rectoria fou enderrocada i els altars i retaules barrocs de l'església foren destruïts. Sortosament, l'arxiu parroquial no en va quedar afectat. Una descripció de com era l'església abans de la guerra, amb la situació dels diferents altars i imatges, es troba al llibre "Balsareny a principi de segle" (Carreté, 1995: 136-142).

Després de la guerra les principals reformes han estat l'obertura de les portes de les naus laterals, els vitralls, el trasllat del baptisteri o la remodelació del presbiteri. Així mateix, des de principis del segle XIX hi havia una escola parroquial ubicada als baixos de la Rectoria. A finals de la dècada de 1920 el diputat Graells, de la Lliga, va subvencionar la construcció d'una escola nova al costat sud de l'església, on abans hi havia el fossar o cementiri. Inaugurat el 1931, era un col·legi per a nois que es conegué com a Col·legi de Capellans i, oficialment, com a Escola Sant Josep. Des de 1974 l'escola que quedar en desús i llavors passà a ser Llar Parroquial i seu d'activitats vinculades a la parròquia. Als anys 1980 s'hi van portar a terme obres de reforma i rehabilitació. Pel que fa a l'actual rectoria, situada una mica més al sud, es va construir a finals de la dècada de 1950 en època del rector Leandre Picas. Anteriorment el rector residia a cal Sabata (Pl. de l'Església, 5). Cap als anys 1960 els baixos de la rectoria es van adequar com a local per a activitats juvenils.

L'església de Balsareny, com la resta d'esglésies del municipi, pertanyia al bisbat de Vic fins que l'any 1957 passà a dependre del Bisbat de Solsona. Entre 1978 i 1990 exercí com a rector mossèn Joan Bajona i Pintó (1932-2020), persona molt recordada al poble per les seves activitats polifacètiques. Va conrear diferents disciplines artístiques, a més de ser també un gran amant de la música. Va destacar sobretot en l'especialitat dels mosaics, des de 1965 i amb una obra extensa repartida en diferents poblacions com ara Riner, Sant Llorenç de Morunys i Balsareny. Amb les seves obres va embellir especialment diversos racons a l'entorn de la parròquia.

Bibliografia

AUTORS DIVERSOS (1978-79). *Història de Balsareny*. Grup d'Estudis Locals (G.E.L.). Treball inèdit al fons de la Biblioteca Popular de Balsareny.

AUTORS DIVERSOS (1984). "Santa Maria de Balsareny", *Catalunya Romànica*, vol. XI "El Bages", Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, p. 120.

BAJONA, Joan; SENSADA, Josep; ORRIOLS, Jacint (2016). *Mossèn Joan, entre la sotana i la gaveta de paleta. Obra plàstica de Joan Bajona i Pintó*. Balsareny.

CARRETÉ PARERA, Ramon (1995). *Balsareny a principi de segle*. Cercle Cultural de Balsareny; Ajuntament de Balsareny, p. 127-146.

CARRETÉ PARERA, Ramon; BENÉITEZ, Vicenç (2002). *Balsareny: història en imatges (1897-1975)*. Col·lecció Fotografia històrica, 12. Angle Editorial; Centre d'Estudis del Bages, Manresa, p. 16-17, 60-61.

CARRETÉ PARERA, Ramon (2010). *Noms de lloc, de casa i de persona de Balsareny*. Institut Cartogràfic de Catalunya, Barcelona, p. 112, 158-159.

FERNÁNDEZ, Jordi (1974). *Balsareny, guia turística*.

SERRA SALA, Joan. M. (1988). "Balsareny", *Història del Bages*, vol. 1. Parcir Edicions Selectes, Manresa, p. 152.

SERRA SALA, Joan M.; CARRETÉ PARERA, Ramon (2005). *Balsareny, ahir i avui*. Ajuntament de Balsareny, p. 129.

SITJES MOLINS, Xavier (1977). *Les esglésies pre-romàniques del Bages, Berguedà i Cardener*. Manresa.

VILA SALA, Anton, *pbre.* (1930). *Biografia de D. Roque García de la Enzina, rector qui fou de Balsareny (anys 1775 a 1807).* Impremta de Domingo Vives, Manresa.

TU ES FILIUS DEI SI ELECTUS